

Adilə İbrahimova
BSU
İradə Zamanova
BDU

MƏKTƏBƏQƏDƏR UŞAQLARIN İNKİŞAFINDA ANA DİLİNİN ROLU

Açar sözlər: ana dili, məktəbəqədər, kollektiv

Keywords: native language, preschool, collective

Ключевые слова: родной язык, дошкольный, коллектив

Böyüyən nəslə elə tərbiyə etmək lazımdır ki, onlar bizdən daha yaxşı, daha ağıllı, daha düşüncəli, daha qətiyyətli, daha qabiliyyətli olsunlar. Bunun üçün isə öz vətəninə sevmə, ona sadıq olan, siyasi və elmi biliklərə əzmlə, şüurlu surətdə yiyələnməyi, mənimsənilmiş bilikləri hamının aydın başa düşəcəyi səlis bir dillə şərh etməyi bacaran, yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik insanlar yetişdirilməlidir. Məhz buna görə də uşaq bağçalarının qarşısında mühüm vəzifələr durur.

Uşaqları gələcək həyata hazırlayan uşaq bağçası qarşısında duran bu mühüm vəzifələrdən biri, uşağa ana dilinin zənginliyindən istifadə etməyi, öz fikrini, arzusunu şifahi nitq vasitəsilə, dinləyicilərin başa düşdüyü aydın və rəhbərli bir şəkildə ifadə etməyi öyrətməkdir. Çünki uşaq ailədə, kollektivdə dil vasitəsilə ünsiyyət tapır. Dil ünsiyyət və fikir mübadiləsi vasitəsi olduğundan uşaq dil, başqa sözlə desək, söz vasitəsi ilə özünün hiss, həyəcan və fikirlərini başqalarına çatdırır və başqalarının fikirlərini, hissələrini öyrənir, dərk edir. Uşağı əhatə edən ictimai mühit, kollektiv həyat onların söz ehtiyatını artırır. Söz uşaqların oyun və əyləncələrini müşayiət edərək onların birgə fəaliyyətinin yaranmasına və inkişaf etməsinə kömək edir.

Ana dilinə yiyələnən uşağın dili nəqədər zəngin olarsa, o öz fikrini, hissini, tələbini nə qədər aydın bir dillə başa salarsa, onun insanlarla ünsiyyət qurması bir o qədər asanlaşır. Çünki dilin zənginliyi fikrin zənginliyidir.

Dil firkin bilavasitə gerçəkliyi deməkdir. Fikrin reallığı dildə təzahür edir və insan beynindəki fikirlər də yalnız dil materialı əsasında əmələ gəlib mövcud ola bilər, buna görə də uşağın ana dilinə yiyələnməsi və nitqin inkişafı onun şüurunun inkişafı ilə, ətraf mühiti dərk etməsilə və nəhayət, uşaq şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafı ilə sıx surətdə əlaqədardır.

Uşağın nitqi onun təfəkkürü ilə də sıx surətdə əlaqədar olmaqla yanaşı məktəbəqədər dövrdə nitqin inkişafı təfəkkürün inkişafı deməkdir. Çünki uşaq hər hansı bir əşyanı söylənilən əlamətlərinə görə tanıyıb, onun adını düzgün deyirsə, yaxud ona göstərilən bir əşyanın adını düzgün söyləyib, onun əlamətlərini sayı bilir, bu, o deməkdir ki, uşaq həmin əşyanı digərlərindən fərqləndirir. Bu isə uşağın onu əhatə edən aləmi dərk etdiyini sübut edir. Lakin uşaq dərk etdiyi hər hansı bir sözü ilk zamanlar yalnız konkret mənada başa düşür və bu sözün ümumiləşdirici mənasını qavramır. Uşağın əşyalar haqqında təsəvvürünün genişlənməsilə əlaqədar olaraq, əvvəl dar mənada başa düşülən, yəni bir konkret mənə kəsb edən sözlər artıq sonralar uşaq üçün ümumi anlayış bildirir. Beləliklə, uşağın təfəkkürü konkretdən mücərrədə doğru inkişaf edir.

Nitqlə təfəkkürün əlaqəsindən danışan böyük rus fizioloqu İ.P.Pavlov qeyd edirdi ki, nitq müvəqqəti əlaqələr sistemində heyvanın malik olduğu şeyə insan tərəfindən edilən ən böyük əlavədir. Bu əlavə insana dünyanın dərk edilməsinin ən yüksək zirvələrinə qədər yüksəlməyə, ən böyük ümumiləşdirmələr etməyə imkan verir [4, s.122].

Təfəkkürlə sıx bağlı olan nitqdən danışarkən biz əqli tərbiyədən danışmaya bilmərik. Çünki əqli tərbiyə insan şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafında mühüm rol oynayır. Əqli tərbiyənin insanın hərtərəfli inkişaf etməsində böyük rol oynaması dəfələrlə qeyd edilib. Müəlliflər tərbiyənin tərkib hissəsindən danışarkən əqli tərbiyəni ön plana çəkmişlər. Uşağın nitqi isə onun əqli inkişafında böyük rol oynayır. Çünki nitqin ifadə tərzinə və bütün növlərinə mümkün dərəcədə tam yiyələnmək insanın əqli inkişafının ən güdrətli vasitəsinə yiyələnmək deməkdir.

Deməli, nitq təfəkkürü ilə, əqli inkişafı ilə sıx əlaqədar olub ətraf mühiti dərk etməkdə və dərk etdiyi aləmi başqalarına çatdırmaqda uşağa kömək edir. Uşaq üçün ana dilinin əhəmiyyəti yalnız bu deyildir.

Ana dili uşaq üçün elə bir açardır ki, o, bu açarın vasitəsilə bir çox əsrin məhsulu olan mədəniyyətimizi, alimlərimizin, mütərəqqi fikirli yazıçılarımızın əsərlərini, onların baş verən bu və ya digər hadisəyə olan münasibətlərini, “xalq hikməti” adlandırılan şifahi ədəbiyyatımızı (dastanları, nağılları, bayatıları, atalar sözlərini, məsəlləri), bir sözlə desək, tükənməz mədəniyyət xəzinəmizi dərk edəcəkdir. Bu mədəniyyət xəzinəmizi uşaq yalnız o zaman dərk edə bilər ki, o, öz ana dilinə möhkəm yiyələnmiş olsun.

Yuxarıda qeyd olunanlardan görüldüyü kimi, ana dili böyüyən nəslin əqli və mənəvi tərbiyəsinin əsas mənbəyi və vasitəsidir. Məhz buna görə də ana dili uşağın tərbiyəsi sistemindəki mərkəzi yerlərdən birini tutur.

Uşağın ana dilinə yiyələnməsi onun nitqinin inkişaf etməsi və ümumiyyətlə, onun şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafı ilə əlaqədar olduğundan görkəmli maarif-pərvərlərin nəzər-diqqətini özünə cəlb etmişdir. İstər pedaqogika xadimləri, istər qabaqcıl fikirli yazıçılar, istərsə də ictimai xadimlər uşağın tərbiyəsində ana dilində təlim-tərbiyə alması haqqında dəyərli fikirlər söyləmişlər.

Azərbaycanın görkəmli maarif və ictimai xadimi N.Nərimanov ana dilinin əhəmiyyəti haqqında belə demişdir: “Ana dili! Bir dil ki, sən hələ beşikdə ikən bir lay-lay şəklində öz ahəng və ləfəfini sənə eşitdirib, ruhun ən dərin guşələrində nəqş bağışlayıbdir” [3, s.3].

Görkəmli alim və pedaqoq Firudin bəy Köçərli ana dilinin əhəmiyyəti haqqında belə yazırdı: “...hər millətin özünə məxsus ana dili var ki, onun məxsusi malıdır. Ana dili millətin mənəvi diriliyidir, həyatın mayəsi mənəzilləsidir. Ananın südü bədənin mayəsi olduğu kimi ananın dili də ruhun qidasıdır. Hər kəs öz anasını və vətəninə sevdii kimi, ana dilini də sevir. Bu insana bəxş olunan gözəl nemətlərdən birisidir, onu əziz və möhtərəm tutmaq hər kəsə borcudur” [1, s.69].

Rusların məşhur pedaqoq və ədəbi Uşinski deyir: “Bir millətin malını, dövlətini, hətta vətəninə əlindən alsan ölüb itməz, amma dilini əlindən alsan fəvt olar və ondan heç bir nişanə qalmaz” [2, s.12].

Yuxarıdakı qeyddən görüldüyü kimi böyük rus pedaqoqu K.D.Uşinski də ana dilinin xalqın inkişafındakı rolunu xüsusi olaraq qiymətləndirirdi: “Xalqın dili

onun mənəvi həyatının heç bir vaxt solmayan və daim təzələnen, tarix sərhədlərindən çox uzaqlarda başlanmış, boyasıdır... Dil xalqın bütün çoxəsrlik mənəvi həyatının ən dolğun və ən düzgün tarixi olmaqla bərabər, hələ nə kitab, nə də məktəb olmadığı dövrlərdə belə xalqı öyrədən və onu tarixin sonuna qədər öyrətməkdə davam edən ən böyük xalq tərbiyəçisidir... hədsiz-hesabsız əcdadlar nəslinin gördükləri, yaşadıkları, yenidən düşündükləri və hiss etdikləri bütün şeylər gözlerini dünyaya yenidən açmış olan uşağa asanlıqla və zəhmətsiz olaraq verilir və uşaq ana dilini öyrənməklə həyata artıq böyük qüvvələrlə daxil olur. Uşaq ana dilini öyrənmək yalnız şərti səsləri öyrənmir, o, eyni zamanda, ana dilinin doğma düşündən mənəvi həyat və qüvvət içir. Ana dili, təbiəti ona heç bir təbiətini izah edə bilmədiyi bir şəkildə izah edir; o, uşağı əhatə edən adamların xarakteri ilə, içərisində yaşadığı cəmiyyətlə, onun tarixlə, onun istəkləri ilə heç bir tarixinin tanış edə bilməyəcəyi bir tərzdə daxil edir; nəhayət, o, elə məntiqi anlayışlar və fəlsəfi görüşlər verir ki, əlbəttə, bunu heç bir filosof uşağa verə bilməz” [2, s.24].

Məhz buna görə qabaqcıl fikirli ictimai xadimlərimiz də ana dilini öyrənməyin böyük əhəmiyyətə malik olduğunu dəfələrlə söyləmişlər.

Çıxışlardan birində ana dilinin əhəmiyyəti haqqında belə deyilir: Ana dilini öyrənmək böyük işdir. İnsanlar öz düşüncələrini, ən ali nailiyyətlərini, ən dərin biliklərini və ən alovlu duyğularını sözlə aydın və düzgün ifadə edə bilməsələr, bütün bunlar başqa adamlara məlum olmaz. Dil, fikri ifadə etmək üçün bir vasitədir. Fikir isə yalnız o zaman fikir olur ki, dillə ifadə edilir, dil vasitəsilə meydana çıxarılır, filosofların dediyi kimi, başqaları üçün obyektivləşdirilir. Bax, buna görə də mən deyirəm ki, ana dilini bilmək əsas mətləbdir, bu sizin gələcək işiniz üçün lazımdır.

Ədəbiyyat

- 1.Köçərli F. Seçilmiş əsərləri. B. Azər. SSR EA nəşr-tı. 1963. 341 s.
- 2.Uşinski K.D. Seçilmiş pedaqoji əsərləri. B., 1953, səh. 111-113
- 3.Şəmsizadə N/ Ana dilim 525-qəzet 30 dekabr 2015 s. 3
- 4.Павлов И. Мозг и психика: «МПЦИ» 2009 г.

Summary

The role of native language in the development of preschool children

Mastering the native language of the children might be enriched in order to express his thoughts, demands, in explaining and making communication with people. The enhancement of the language is the enhancement of thoughts.

Резюме

Роль родного языка в развитии детей дошкольного возраста

Чем богаче и правильнее речь ребенка, владеющего родным языком, тем легче ему высказывать свои мысли, требования, тем шире его возможности познать действительность, полноценнее взаимоотношения с людьми. Потому что, богатство языка - это богатство мысли.

*Rəyçi fil.f.d. dos. T.İbrahimova
BSU-nun İngilis filologiyası kafedrasının
11.11.2016-cı il tarixli iclasının
05 sayılı protokolundan çıxarış.*

Daxil olma tarixi: 29.11.2016